

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Kustbebyggelseprojektet

Ortspresentation Krokstrand

Rapportnr: 2011:29, bilaga 1

ISSN: 1403-168X

Kustbebyggelseprojektet

Slutrapport, skede 1, norra Bohuslän
Strömstad, Tanum, Sotenäs, Lysekil
Ortspresentation Krokstrand

Författare:

Ann Mari och Gunnar Westerlind

Omslag: Krokstrand 2010, foto Gunnar Westerlind

Historiska fotografier från Västarvets fotodatabas och Strömstads museum. Fotografierna från 1970-talet har tagits av Marianne Ohlander, Lars Alvegård, Eva Kihlberg och Gunnar Westerlind. Samtliga fotografier från 2010 är tagna av Gunnar Westerlind.

Rapportansvarig: Mats Herklint

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Kulturmiljöenheten.

Rapporten finns som pdf på

www.lansstyrelsen.se/vastragotaland

under Publikationer/Rapporter

Avsiktsförklaring

Detta är en ortspresentation i Kustbebyggelseprojektet. Den baseras på material i rapporterna Kustorter i Göteborgs- och Bohuslän från början av 1980-talet och resultatet av en fältinventering under sommaren 2010.

Varje ortspresentation ska kunna läsas separat. Vissa delar av texten är därför identiska i de olika presentationerna. Avsnittet Rekommendationer har bearbetats efter kontakt med kommunen.

Innehåll

Inledning

1. Kustbebyggelseprojektet
2. DIVE-metoden
3. Genomfört arbete
4. Fortsatt arbete

Översiktlig beskrivning av utvecklingen fram till 2010

1. Samhällets utveckling i stort
2. Bebyggelsemiljön

Detaljerad beskrivning av nuläget 2010

1. Samhället som helhet
2. Bebyggelsemiljön

Detaljerad analys av spåren av den historiska utvecklingen

1. Före 1870
2. 1870-1914
3. 1914-1945
4. 1945-1980
5. 1980-2010

Värdering och sårbarhet

1. Vetenskapliga värden
2. Upplevelsevärden
3. Bruksvärden
4. Sårbarhet
5. Vad ska värnas?
6. Hur ska det ske?

Slutsatser och rekommendationer för framtiden

1. Översiktsplanering
2. Kulturmiljöprogram
3. Rekommendationer

Inledning

Kustbebyggelseprojektet

Kustbebyggelseprojektet syftar till att utveckla metoder för att beskriva hur bebyggelsen i olika kustorter förändrats och utvecklats under olika tidsperioder. Det är ett led i arbetet med kultur- miljöfrågorna i miljömålen Levande kust och skärgård och God bebyggd miljö. Resultatet ska också kunna vara en del i arbetet med kustzonsplanering, kommunal översiktsplanering och information till allmänheten.

Den första delen av arbetet har genomförts sommaren 2010 i form av fältinventeringar i tretton platser i norra Bohuslän. Dagens situation jämförs med situationen under olika epoker från tiden före 1860 till och med 1980-talet. Under 2011 planeras en liknande analys i utvalda kustorter i Blekinge och Västernorrland.

DIVE-metoden

I en DIVE-analys som utarbetats av Riksantikvarien i Norge tillsammans med Riksantikvarieämbetet i Sverige behandlas flera geografiska nivåer och olika tidsepoker. Arbetet bedrivs i fyra steg. I en första fas samlas materialet och sorteras geografiskt och tidsmässigt. I fas två bedöms vad de insamlade uppgifterna berättar eller representerar. Under fas tre diskuteras kulturhistoriskt värde och sårbarhet inför framtida förändringar och slutligen i fas fyra hur samhällets historiska karaktär bör tas tillvara i framtiden.

I Kustbebyggelseprojektet innehåller de geografiska nivåerna "Riket" och "Regionen" korta beskrivningar av de bakomliggande krafter som for-

mat kustsamhällena i olika regioner under olika tider. Tidsepokerna representerar olika utvecklingsskeden men stämmer också överens med det underlagsmaterial som finns. På nivån "Samhället i stort" analyseras tätortens utbredning och karaktär översiktligt för att därmed fånga särarten på varje plats. På nivån "Bebyggelsemiljön" behandlas hur olika delar förändrats med tiden - dels på land och dels längs stranden. Miljöerna på land väljs utifrån förutsättningarna i varje ort.

Genomfört arbete

Sommaren 2010 har fältinventeringar genomförts i kommunerna Strömstad, Tanum, Sotenäs och Lysekil. Fältarbetet har till största delen baserats på rapporter från 1980-talet och genomförts då liksom nu av arkitekterna Ann Mari och Gunnar Westerlind. Resultatet av fältinventeringen i Krokstrand presenteras här enligt DIVE-metoden.

Fortsatt arbete

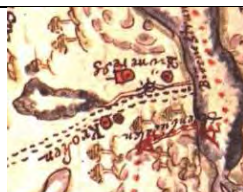
De berörda kommunerna ska liksom länsstyrelsen och Bohusläns museum ha fått tillfälle att lämna synpunkter på den preliminära redovisningen av alla ortspresentationer. Jämförande sammanställningar har genomförts regionalt – för en diskussion om regionala likheter och olikheter. Resultatet presenteras i en slutrapport som finns tillgänglig på länsstyrelsens hemsida.

Fortsatt arbete

Nationella jämförelser och en diskussion om metoder att följa upp förändringar i bebyggelsen kommer att genomföras under skede 2 av projektet. En ansökan om medel för jämförande studier i Blekinge och Västernorrland har lämnats in.

Översiktlig beskrivning av utvecklingen – steg 1

Samhällets utveckling i stort

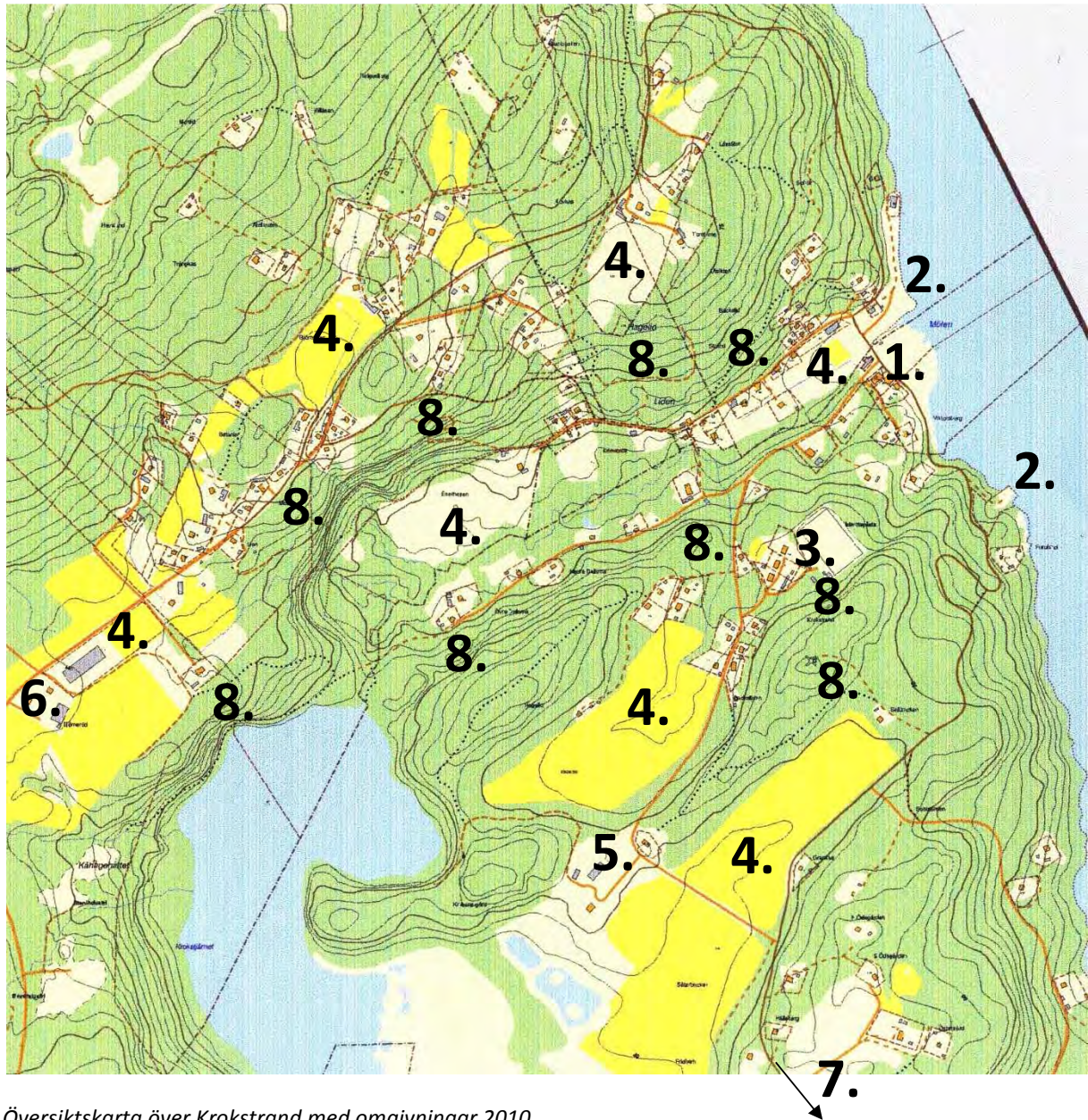
	Riket	Regionen	Samhällets utbredning och karaktär	
Framtid	EU-reglerat näringsliv. Ökad andel äldre. Ändrad regionindelning. Ökad sjöfart och fortsatt bilism. Skärpt miljöpolitik. Ny plan- och bygglag.	Ökad turism. Ökat säsongsboende. Kommunalt samarbete. Fortsatt bilism och ökad fritidssjöfart. Ökad vindkraft. Ökat antal reservat.	 Föp 2006	Bevarad kulturmiljö, ett fåtal nya bostadshus, utveckling av hamnområde och kulturcentrum, röjning av skog och evenemang i stenbrott föreslås i Föp -06.
1980-2010	EU-stöd och regler. "Kunskapssamhälle". Storstadstillväxt. Koncentration av samhällstjänster. Ökad landsvägstrafik. Ökade miljökrav. MB, PBL och KML.	Ökad turism och pendling Tillväxt i ett fåtal orter. Regionförbund. Utbyggda vägar & broar. Riksintressen och reservat. Översiktsplaner och regionala planer mm. Bygglövbefrielser mm.	 2010	En del skrotsten säljs vilket ger miljöproblem. Tomma hus förfaller. En del hus köps upp av gröna vågare. En livaktig samhällsförening arbetar för en försiktig utveckling.
1945-1980	Internationell stordrift. Industrisamhälle. Flera sociala reformer. Flykt från landsbygden. Kommunsammanslagningar. Ökad flyg- och landsvägs- trafik. Miljölagstiftning. Fysisk riksplanering.	Minskade basnäringar, ökad industri och turism. Befolkningskoncentration till färre orter. Konflikter fastboende och fritidsbor. Utbyggda broar & hamnar. Bevarande av natur & kultur. Byggnads- och detaljplaner.	 Stenhuggeriverksamheten läggs ner 1977.	Municipalsamhället upphör 1952. Efterfrågan på gatsten minskar på grund av övergång till asfalt och betong. Kantstensproduktionen hålls igång in på 1970-talet, men samhället töms successivt på folk.
1914-1945	Konjunktursvängningar. Internationellt beroende. Fackföreningar mm. Allmän rösträtt mm. Inflyttning till städer. Municipalsamhällen. Bil- och busstrafik. Plan- och bygglagar.	Beredskapsarbeten. Ökad industri och turism. Tillbakagång eller tillväxt i kustsamhällen. Fackföreningar mm. Utbyggda landsvägar och hamnar. Växande friluftsliv. Lokala stadgor och planer.	 Flygfoto 1935	Storbrotten ökar i antal och bebyggelsen med ett fåtal hus. Statliga stödbeställningar håller stenverksamheten vid liv under krig och lågkonjunkturer. En stor idrottsplats anläggs och flera AK-vägar.
1870-1914	Näringsfrihet och liberalism. Fortsatta klasskillnader. Skolplikt mm. Kommunreform. Ångbåtar och järnvägar. Byggnadsstadga mm.	Fiske, turism och industri. Starkt växande stenindustri Ökande befolkning i större samhällen. Frikyrkorörelser mm. Säkrare farleder längs kusten för större fartyg. Naturens värde för hälsan. Lokala stadgor.	 Kring 1914	Stenverksamhet växer fram fr o m 1870 vid flera stenbrott. Stenen fraktas från hamnen vid Idefjorden. Ett glest samhälle växer fram med knutpunkt nära hamnen utmed vägar och nära stenbrott.
Före 1870	Handelsrestriktioner. Skråväsende. Stora klasskillnader. Indelning i socknar. Segelfartyg och hästskjutsar & gångtrafik. Skatt knuten till markägande och handel.	Jordbruk och fiske. Stor ökning av befolkningen under sillperioderna. Sockencentra på land. Farleder längs kusten och västerut och få vägar på land. Fritt byggande på utmarker och kronomark.	 1660-talet	Jordbruk bedrivs vid gårdarna Björneröd och Kroken. En lastageplats ligger vid Idefjorden.

Bebyggelsemiljön

	Stenbrott	Hamnen	Byggnader
Framtid	Förslag i föp -06 finns om att röja bort sly och att öppna Lidens stenbrott för publika verksamheter. Markägaren vill sälja skrotsten.	För hamnen föreslås i Föp – 06 återställande av handelsbryggan och småbåtshamn i vattnet samt utveckling av verksamheter och kulturevenemang på land.	För samhället viktiga nyckelbyggnader ska bevaras, riktlinjer för om och nybyggnad föreslås för övrig bebyggelse inom riksintresseområdet i föp – 06.
1980-2010	 Ett centralt liggande stenbrott har blivit "museibrott". Övriga är oftast igenvuxna med träd.	 På den södra delen av hamnområdet finns kvarlämnade rester av stenverksamheten.	 Flera av husen som övertogs av "gröna vågare" byggdes om för att uppfylla nya funktioner.
1945-1980	 Stenbrytningen vid storbrotten och gatstensproduktionen hålls uppe med hjälp av olika statliga stöd.	 Nära hamnplanen med färjeförbindelse till Norge ligger också busstationen.	 Folkets hus fortsätter att vara en samlande byggnad trots svårigheter med ekonomin.
1914-1945	 Senare arbetar man i storbrott där stora block kan tas ut ur berget och bearbetas vidare.	 De stora båtarna ligger vid bryggor ute i fjorden. Det tar lång tid att lasta stenen.	 En modern konsumbutik ersätter de gamla affärerna som inrymdes i vanliga bostadshus.
1870-1914	 De första stenbrotten ligger öppet på bergen nära hamnen. Arbetet sker med handkraft.	 Så småningom utskeppas mängder med gatsten med ångbåt från hamnen.	 Ett glest samhälle med karaktäristiskt utformad bebyggelse växer upp nära stenbrotten.
Före 1870	 I det starkt kuperade landskapet ligger granitbergen orörda.	Båtförbindelser finns till Norge men kartor och foton saknas.	Bevarade byggnader från tiden före 1870 saknas troligen.

Detaljerad beskrivning av nuläget 2010 – steg 1

Samhället i stort 2010

Översiktskarta över Krokstrand med omgivning 2010.

1. Hamnplanen och Folkets hus
2. Fd brygga
3. Arbetarbaracker och Idefjordsvallen
4. Öppen odlings- eller betesmark
5. Krokens gård
6. Björneröds gård
7. Krokstrand kapell
8. Stenbrott

Karaktären skiftar mellan olika områden 2010

Från Idéfjorden syns inte mycket av Krokstrand – endast ett par byggnader och en stenig strandremsa.

Från bilvägen söderifrån kan man uppleva den ödsliga stranden och enstaka byggnader och mycket skog.

En ombyggd f d arbetarbarack, Folkets hus, en faluröd verkstadslänga och informationstavlor utgör samhällets centrum.

Långt från fjorden finns öppna marker med små grusvägar omgivna av stenpollare och ängsblommor.

Där finns också branta berg med stenbrott av olika storlek och karaktär. Det mesta är täckt av tät skog.

Några av storbrotten erbjuder dramatiska upplevelser och storslagen utsikt över angränsande berg och dalar.

Omgiven av skog är också idrottsplatsen Idevallen och tre stora arbetarbarackerna som byggdes av bolaget .

Enerhogen är ett av de större bostadshusen med tidstypiska detaljer och där man tidigare bedrev jordbruk.

De mindre bostadshusen byggdes av stenhuggarna själva. Nu har många fått nya fönster mm.

Större baracker byggdes av bolaget för att hysa många familjer. Detta hus har byggts om ordentligt till nya lägenheter..

Vackra lövsågeridetalljerna fanns tidigare på många hus. Detta fungerar nu som fritidshus och är i norsk ägo..

I slutet av 1980-talet flyttade "gröna vågare" till Krokstrand och förändrade sina hus för att kunna försörja sig.

Bebyggelsemiljön i Krokstrand – förändringar 2010

Karta som visar bedömningen av byggnadernas förändring 2010.

Den förfallna fd Telegrafen 2010

Inventeringsresultat

Under sommaren 2010 genomfördes en inventering i Krokstrand för att samla underlag för en redovisning av hur bebyggelsen i samhället ser ut i dag och hur den har förändrats i förhållande till sin ursprungliga karaktär.

Vid inventeringen antecknades materialet på tak, socklar och fasader, färgen på fasaderna och fönstrens utseende samt omfattningen av olika tillbyggnader. Sammanfattningsvis bedömdes graden av förändring som ursprunglig, anpassad eller stor.

Resultatet har sammanställts i excel-tabeller och möjliggör kartredovisningar av många olika slag. Dessa är dock mycket tidsödande och här har endast förändringsgraden redovisats på den karta som finns på föregående sida.

Inventeringen av totalt 99 bostadshus utfördes i den del av samhället som vuxit upp med stenindustrin. De flesta husen har träfasad. Endast sex har annat fasadmateriäl. Nästan hälften har slätpanel och drygt en tredjedel locklistpanel. Drygt en tredjedel är vitmålad och en tredjedel gula eller pastellfärgade. Socklarna är övervägande av huggen sten och taken täckta av tegel eller betongpannor. Fönstren var ursprungligen spröjsade men många har nu ersatts av tvåluftsfönster.

I Krokstrand ligger husen förhållandevis glest. Tomterna avgränsas vanligen av buskar. I kuperad terräng förekommer också murar, spjälstaket och trådstängsel.

Det saknas detaljplan eller områdesbestämmelser för området. Relativt omfattande ombyggnader och detaljförändringar kan därför genomföras utan bygglov. Bostadsbebyggelsen är därför delvis mycket väl bevarad och delvis starkt förändrad med många variationer i detaljutformningen. Typiskt för Krokstrand är att fasader med den ursprungliga profilerade träpanelen bevarats på

knappt hälften på de inventerade byggnaderna. Det

Bedömningarna har genomförts snabbt och inte kunnat kontrolleras efteråt. Det finns därför ett visst bortfall i materialet beroende på missade inventeringsuppgifter.

Förfallet uthus vid de tre fd arbetarbarackerna.

Totala antalet inventerade hus 99

Tak	41 tegel, 32 betongpannor, 7 plåt, 5 plegel, 3 eternit, 2 övrigt
Sockel	71 sten, 11 puts, 3 övrigt
Fasader	34 locklistpanel, 43 slätpanel, 10 förvandringspanel, 5 övrig panel, 4 eternit, 2 plast
Fasadfärg	35 vit, 20 gul, 11 pastell, 18 faluröd, 8 övrigt
Fönster	16 spröjsade, 26 två-lufts, 10 en-lufts
Tillbyggnader	11 liten, 13 flera, 17 stor
Förändring	43 ursprunglig, 31 anpassad, 24 stor

Uppgifterna som samlades in i Krokstrand jämförs i slutrapporten med inventeringarna från de övriga orterna i norra Bohuslän.

På följande sidor beskrivs förändringarna i text och bilder.

Bebyggelsemiljön – hamnmiljön och stenbrotten 2010

Längst söderut vid stranden skymtar den gamla ångbåtsbryggan. Den fd lastbryggan är ett rostigt stålskelett.

Stenstranden där det förr låg många fartyg är ojämn och trasig. På hamnplanen växer sly.

Det rostiga bryggskelettet är inhängnat enligt EU:s regler för handelshamnar.

En del av den gamla upplagsplatsen för sten används för festivalarrangemang av olika slag.

På den södra delen där det förr låg högar med gatsten växer nu träd och buskar.

Enstaka övergivna spår av stenhuggeriverksamheten finns kvar men det mesta är borta.

Innanför fjorden är spåren tydligare. Där finns väldiga storbrott med vertikala brottytor.

Det vanligaste är en form av rasbranter med mängder av större och mindre skrotstenar utmed sluttningarna.

På några platser kan man trots träden se mellan olika stenbrott och ana hur det en gång varit.

I Mikaelsbrottet nära hamnen har tavlor satts upp för att informera om hur brytningen gick till.

De flesta bostadshusen ligger nära stenbrotten men det syns inte så tydligt om ingen har röjt träden.

Detta bostadshus ligger vid det avröjda stenbrottet som syns på bilden ovanför.

Bebyggelsemiljön – marken mellan husen 2010

Stenen fraktades från stenbrotten med hästar på små stensatta vägar som ännu klättrar uppför bergssidorna.

Grusvägar utmed branta stup har kantats med stenpollare som fortfarande följer körbanan.

Vid brantare terräng har stenmurar byggts på en eller båda sidor om vägen förmodligen då bilarna kom.

I Krokstrand har jordbruk bedrivits vid sidan av stenhuggerverksamheten. De två ursprungsgårdarna finns ännu kvar.

Mindre jordbruk är spridda i området. Öppna marker, bostadshus och ekonomibyggnader är viktiga för miljön.

De öppna markerna ligger nu främst norr och söder om dalgången med kärnområdet för stenverksamheten.

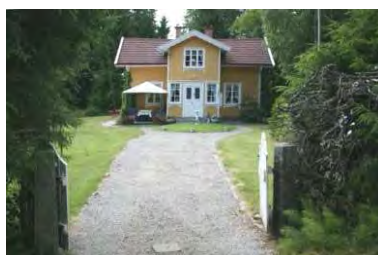
Dalgången utmed Kroksbäcken hålls ännu öppen i den nordöstra delen nära Idéfjorden, där kan man ännu uppleva

att Krokstrand varit ett sammanhängande samhälle längs vägen och bäcken mellan granitbergen.

På Idefjordsvallen byggdes en pampig stenläktare, som ännu kantar bollplanen. Utsikten över fjorden är borta.

Vid några bostadshus finns stenkantade grusgångar och rabatter och ståtliga grindstolpar vid häcken.

Olika terrassmurar är också vanliga i den branta terrängen. Tomterna kantas vanligen av buskar eller häckar.

Ett nutida inslag är denna tomtyta klädd med krossad sten. Vanligen omges bostadshusen av gräsmattor.

Bebyggelsemiljön – byggnaderna 2010

Karaktärsdrag för hus i Krokstrand är tunna tak klädda med tegel och med korsformad dekor på gaveln.

Fönstren är stående och spröjsade. Fasaderna är oftast klädda med profi- och pärlspontad slätpanel.

Socklarna är av huggen sten. Olika glasverandor eller lövsågeridekorerade förstukvistar förekommer.

Skorstenarna är höga och smala. Ibland har husen klätts med locklistpanel och klätts med betongpannor på taket.

Ljus fasadfärg och avvikande mörkare snickeridekor finns här och var.

Men motsatsen är inte ovanlig. De flesta bostadshusen ligger glest med en fri tomtyta runt om.

Skolhuset som nu är bostad har stora fönster och en liten entrébyggnad på ena långsidan.

Vid Idefjorden ligger några ensamliggande bostadshus med "egen" utformning.

Bostadshus i änden på en väg och med ockragula fasader och vita snickerier är relativt vanliga.

Trenden att måla fasaderna helt vita har även nått Krokstrand men den är ännu inte dominerande.

Ett fåtal hus är dåligt underhållna som denna arbetarbarack som enligt skylten hyst en frisörsalong.

Ett av de få enkelhusen som kanske höjts eftersom där finns små vindsfönster på långsidan.

Bebyggelsemiljön – byggnaderna 2010

Ombyggnader som inte kräver bygglov är vanliga. Här är nya fönster, en ny skorsten och en altan.

Tvålufts-fönster, en tillbyggnad på långsidan och en altan har kommit till, men huvudformen består.

Ursprungsfönstret finns bara kvar på övervåningen liksom stensockeln och de utstickande takbjälkarna.

Ett enkelhus med bevarad huvudform och tvålufts-fönster bakom en häck av buskar.

Ett enkelhus som troligen förlängts och fått moderna kopplade fönster. Grindstolpar av sten står vid vägen.

Ett falurött hus med en stor tillbyggd glasveranda omgivet av gräsmatta och fruktträd.

En av de stora arbetarbarackerna har försetts med stora solfångare på taket men har i övrigt bevarad karaktär.

Tillbyggnaden är stor men utförd med material och formspråk som stämmer med huvudbyggnaden.

Stora altaner och skärmtak som de här kan göras utan bygglov utanför detaljplanlagt område men karaktären ska inte förändras.

De små enkelhusen byggs ofta till för att motsvara dagens krav på utrymmesstandard.

I utkanterna på Krokstrand finns några hus med brutna tak byggda på 1920-talet. Verandan har byggts senare.

En av de stora gårdarna med dekorativa verandor vars detaljutförande förändrats på senare tid.

Detaljerad analys av spåren av den historiska utvecklingen – steg 2 och 3

Tiden före 1870

Krokstrand ligger nära norska gränsen där Kroksbäcken rinner ut i Idefjorden. På kartor från 1600-talet finns en lastageplats på platsen. På var sida om bäcken ligger gårdarna Kroken och Björneröd en bit in i landet intill den branta dalgången som omges av höga berg med granit. Det fåtal boende livnärde sig huvudsakligen på jordbruk.

Vilka spår finns kvar från tiden före 1870? Hur tydliga är de?

De fysiska spår som finns kvar och som är tydligt avläsbara i Krokstrand är:

- Kvarvarande gårdslägen och öppna marker vid Kroken och Björneröd.
- Hamnläget vid Idefjorden invid Kroksbäckens mynning.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Gårdsbebyggelsen utplånas och odlingsmarkerna växer igen.
- Hamnfunktionen försvinner.

Krokstrand på 1600-talet

Krokens gård 2010

Det kuperade landskapet kring Krokstrand

Åren 1870-1914

Med industrialiseringen i Europa vid mitten av 1800-talet börjar folk från landsbygden flytta in till städerna. Det medför ett ökat behov av sten som byggnadsmaterial och markbeläggning. Tillgången på granit och lämpliga lastplatser nära kontinenten blir avgörande för utvecklingen av stenhuggarsamhällen.

Norrmännen tar initiativ till stenhuggeri invid Idefjorden redan 1866. På den svenska sidan startar stenhuggeriverksamhet först 1872 då fabrikören och grosshandlaren från W.T.Lundgren börjar ta ut granit i Björneröd för att exportera gatsten till Danmark och Holland. Även sjökaptenen G.J. Sö-

rensen arrenderar mark vid Kroken under slutet av 1870-talet och för att bryta gatsten. Under 1880-talet växer antalet företag och brytningsområden. Firman N. S. Beer & Co utvecklas till en av områdets största och har i mitten av 1880-talet Krokstrand som sin bas på den svenska sidan av Idefjorden.

Odlade marker, stenbrott och bebyggelse.

Stenverksamhetens guldålder inträffar 1890-1914 till en början med en stark inriktning mot den engelska marknaden men under 1910-talet vidgas exporten till mer avlägsna länder som Argentina, Kuba, Frankrike och Ryssland, vilket medför att den tidigare glesbefolkade och isolerade skogs- och jordbruksbygden som industrialiserats får influenser och kontakter från hela världen.

De långväga stentransporterna sker med ångbåtar som lägger till vid fjordstranden där stenen lagts upp på den stora hamnplanen. De kortväga transporterna sker med hästar som sliter hårt på de smala vägarna till brotten. Till en början är mekaniseringen låg och verksamheten bedrivs i många ytliga småbrott spridda över landskapet. Övergången till storbrott medför en ökad arbetsdelning, specialiserade arbetsmoment, mekanisering och användning av ångkraft. I Krokstrand uppkommer flera stora och djupa stenbrott.

Livet som stenhuggare är slitsamt och bostadsbristen besvärande. Beer köper in halva samhället och bygger baracker till arbetarfamiljerna. Andra bygger egna hus nära stenbrotten. I hus med ett rum och kök kan vindsrummet hyras ut och i hus med två rum och kök flera rum. Man samsas om köket. På en liten jordlott odlas potatis. I några familjer

driver kvinnan ett litet jordbruk. Hygien är till en början dålig. Många dör i TBC.

Befolkningen flerdubblas. Stenhuggarna organiserar sig i olika föreningar. I Krokstrand bildas en fackförening 1897 och Folkets Hus invigdes 1902 med en välbesökt fest. År 1902 bor 1 180 personer i samhället som blir municipalsamhälle med bland annat hälsovårdsstadga. Affärer och andra serviceinrättningar etableras och bygden sjunker av liv.

Vilka spår finns kvar från 1870-1914? Hur tydliga är de?

De tydligaste spåren från perioden är:

- Stenbrotten och skrotstenen.
- Vägar och stigar mellan stenbrott och hamn.
- Hamnplanen och hamnanläggningen
- Folkets hus, skolbyggnader, missionshus, m fl servicebyggnader.
- Odlings- och betesmarker invid småjordbruken.
- Bolagsbyggda arbetarbaracker.
- Tidstypiska enkel- och dubbelhus byggda av stenhuggarfamiljer.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Stenbrotten och skrotstensbranterna utplånas genom borttagning av sten och återfyllning samt otydliggörs genom igenväxning.
- Vägar och stigar mellan stenbrott och hamn utplånas eller växer igen.
- Hamnplanen bebyggs eller växer igen och hamnanläggningen förfaller och mister sin funktion.
- Folkets hus, skolbyggnader, missionshus, med flera f d servicebyggnader förvanskas, förfaller eller faller i glömska.
- Odlings- och betesmarker invid småjordbruken växer igen eller bebyggs.
- Bolagsbyggda arbetarbaracker förvanskas eller förfaller.
- Tidstypiska enkel- och dubbelhus byggda av stenhuggarfamiljer förvanskas eller förfaller.

Åren 1914 - 1945

Första världskriget medför stora förändringar. Tysklands ubåtskrig avspärrar stentransporter till Storbritannien, Frankrike och Italien. Den argentinska marknaden faller bort genom ökande fraktpri-
ser. 150 000 ton sten ligger upplagda i Krokstrand 1915. Tredagarsvecka införs och alla ungkarlar avskedas. 1917 stoppar kylan stenarbeten för svenskar i Norge. Matransoneringen är kännbar. Elektrifieringen inleds. I Krokstrand startar en elförening 1919, men det tar flera år innan den når stenindustrin.

1920-talet präglas av stor arbetslöshet. Efterfrågan är låg och fraktpri-
serna oerhört höga på grund av bristen på tonnage. 1920 beviljas 2,7 milj. kronor för att arbetslösa stenhuggare ska kunna hugga åt staten. År 1929 når den svenska gatstensproduktionen sitt maximum med 860 000 ton, men snart kommer en ny depression. År 1930 är det sista året som är lönsamt för stenindustrin. 1931 börjar de statliga beställningarna igen. 3,5 milj. används för inköp av gatsten, men det blir ändå stora permitteringar under vintern. Priset på gatsten faller. Sveriges Granitindustriers Exportförening bildas och sköter all export fram till 1950-talet. Under andra världskriget är arbetslösheten är hög. 1939 startar bygget av Svinesundsbron som kläs med granitblock för att öka sysselsättningen.

Åren 1922-23 byggs nya vägar i norra Bohuslän, vilket öppnar för buss- och lastbilstransporter till Krokstrand. Under en strejk 1926 börjar stenhuggarna bygga en fotbollsplan i Krokstrand. Bolaget N.S. Beer upplåter marken och bidrar med redskap och material. År 1934 vidgas planen genom ett arbetsmarknadsprojekt och en slutlig ombyggnad till idrottsplats sker 1936-38 som statligt stöd för arbetslösa stenarbetare.

Ett mindre antal stenhuggarbostäder byggs i utkanten på samhället under 1920-talet. Folkets hus är knutpunkten i samhället men olika verksamheter som post, telekontor, arbetsförmedling, skolor, badhus, sjukinrättningar, tandläkare, finka, tullstation, busstation, färjestation, taxi, såg, åkeri, bårbyggeri, livsmedelsaffärer, bagerier, slakterier, grönsakshandel, skomakerier, elaffär, stuvaffär, dam- och herrfrisör, hovslagare, smidesverkstäder samt fotograf finns inrymda i olika bostadshus.

1937 kommer kapell och prästgård och 1938 en modern Konsumbutik till samhället.

Flygfoto från 1935

Kyrkogården 2010

Vilka spår finns kvar från 1914 -1945? Hur tydliga är de?

- De tydligaste spåren från perioden är:
- Idevallens idrottsplats.
- Kapellet och kyrkogården samt de kvarvarande delarna av Konsumbyggnaden.
- Tidstypiska bostadshus.
- Utbyggda AK-vägar samt stendetaljer invid andra vägar och i privata trädgårdar.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Idevallen förfaller eller tappas sin funktion.
- Kapellet och kyrkogården förvanskas
- Konsumbyggnaden rivs
- Tidstypiska bostadshus förvanskas eller förfaller.
- Utbyggda AK-vägar samt stendetaljer kring andra vägar och i privata trädgårdar tas bort.

Åren 1945-1980

Efter andra världskriget görs en statlig utredning om stenindustrins framtid. Krokstranddistriktet presenteras som det förnämsta i norra delen av Bohuslän och omfattar municipalsamhällena Björneröd och Kroken med omnejd. De senaste bearbetade bergen är Liabrottet och Salberg där Aktiebolaget Förenade Granitindustrier, Göteborg bryter både gatsten och kantsten. N. S. Beer & Company arbetar i Dalarne och Tusenmannafjället med uttag av gatsten och har öppnat ett brott för byggnadssten vid Giltånga.

År 1952 upphör municipalsamhället och under 1950-talet minskar efterfrågan på gatsten markant, men detta kan delvis kompenseras genom ökad kantstensproduktion. Asfalt och betong ersätter i hög grad sten som markbeläggning vid vägbyggen. Inhemska och portugisiska företag konkurrerar om stenleveranserna. Stenföretagen bildar 1953 försäljningsorganisationen Gat- och Kantsten, men 1957 minskar de statliga beställningarna av kantsten.

1963 övertar Granit AB Kullgrens Enka företaget (Skandinaviska Granit AB) i Krokstrand. Kantsten av granit är mest efterfrågad. Försök görs att rationalisera tillverkningen med jetbränning och diamantskärning, men de minskar med tiden. Arbetet är slitsamt och medelåldern hög. Det är svårt att locka de unga till stenindustrin. Kunniga och billiga stenarbetare värvas från Portugal. Fem arbetare börjar i Krokstrand 1962 och året därpå ytterligare sju, men år 1965 är bara fem portugisiska stenhuggare kvar. Vintern är påfrestande och Volvo i Göteborg lockar med högre löner. Kullgrens Enka går på 1960-talet upp i Investment AB Skansen Lejonet – ett bolag med många verksamheter, bl a rederirörelse och fritidsbyar.

Antalet anställda inom stenindustrin minskar. I början av 1970-talet finns bara ca 50 man kvar och

1974 endast 10 man som hugger kantsten till England. N.S. Beer har lagt ned driften. Nu finns bara 300 boende kvar i Krokstrand som vid sekelskiftet 1900 hade mer än 1000 invånare. Vart tredje hus står tomt.

Övergivna redskap (foto Eva Kihlberg)

1977 kommer slutet för stenhuggeriet i Krokstrand. Trots att stenverksamheten går med vinst förklaras Investment AB Skansen Lejonet i konkurs.

Verksamheten vid Folkets hus upprätthålls genom olika räddningsaktioner trots att TV-åldern slår ut biografverksamheten. Bingo, syföreningsbasarer, knytkalas och danskvällar lockar besökare. Genom en ABF-kurs "Bygd i förvandling" samlar gamla Krokstrandbor historier och minnen under 1977.

Vilka spår finns kvar från 1945-1980? Hur tydliga är de?

De tydligaste spåren från perioden är:

- Kvarvarande stenbrott
- Verksamheten i Folkets hus
- Asfalterade bilvägar

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Kvarvarande stenbrott fylls igen eller otydliggörs genom igenväxning.
- Verksamheten i Folkets hus upphör
- Asfalterade bilvägar läggs igen

Åren 1980 – 2010

Vid slutet av 1980-talet sker en ganska stor inflyttning. I området finns en blandning av bofasta som har sina rötter här eller är inflyttade och de som är säsongboende. Människor som upplever de kvaliteter som finns och som tagit upp diskussioner om Krokstrands framtid. Samhällsföreningen arbetar med allt från visioner till konkreta praktiska problem. De flesta anser att utvecklingsfrågor ska kopplas till bevarandefrågor. Man vill verkligen bo just här. Många inflyttade har satsat på att ta hand om tidigare förfallna hus. Folkets Hus har blivit en knutpunkt i samhället. På Hamnplan ordnas regelbundet musikfestivaler. I Krokstrand bodde ca 76 personer året runt 1995 och endast 46 personer 2009.

Skjul och transportbanor, kranar och brygganordningar fyllde förutom olika sorters stenprodukter hamnplanen i Krokstrand.

Då samhället blomstrade stannade bussarna vid hamnplan nära Konsum. Tidigare gav ångbåtarna kontakter med omvärlden på samma plats.

Stora högar med gatsten fanns troligen inte kvar på 1970-talet men det växte nog inga träd eller buskar längs strandremsan där båtar kunde lägga till.

Den sista arbetsdagen 1977.

På 2000-talet började den tömda och utjämnade hamnplanen användas för olika evenemang och festivaler. Den närliggande bebyggelsen skymms av träd.

2010 har ett museibrott byggts upp invid busshållplatsen. De små förrådsbyggnaderna vid Folkets hus har ersatts av en ny länga och buskar växer på åkern.

2010 växer träd och sly både på den södra delen av hamnplanen, utmed bilvägen och på de tidigare kala bergssidorna bort mot ångbåtsbryggan.

Åren 1980 – 2010

Konsumbyggnaden stod tom sedan början på 1970-talet men hade fortfarande kvar sin mycket tidstypiska form enligt typritningar från KF:s arkitektkontor på 1930-talet.

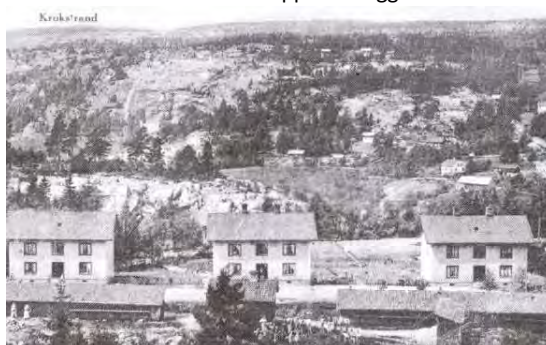
2010 har främre delen av byggnaden rivits efter ett rivningsföreläggande. Resterna ligger kvar på marken.

Ett typiskt Krokstrandshus som enligt skylten inrymt kontor invid vägen bredvid Konsum och ovanför de fint upplagda stenmurarna och med en trappa av huggen sten.

2010 är trädgården igenvuxen och färgsättningen förändrad men byggnadens huvudkaraktär är väl bevarad liksom murar och trappor.

Tre "brackor" byggdes av stenbolaget vid 1800-talets slut. De var lika varandra och hade förrådsbyggnader på ena sidan och potatisland på andra sidan.

2010 är byggnaderna målade i olika kulörer. En har stora solpaneler på taket. Förrådsbyggnaderna är borta eller förfallna och utsikten mot stenbrotten igenvuxen

Folkets hus invigdes med pompa och ståt 1902. Det utnyttjades på många sätt under årens lopp. På 1970-talet var det besvärligt att underhålla och fylla byggnaden med liv.

2010 har nya krafter tagit hand om byggnaden som renoverats, byggts till och försetts med restaurang och kafé. Huvudingången ligger vänd mot hamnplanen och Idefjorden.

Värdering

En värdering av bebyggelsemiljön i Krokstrand kan ske utifrån möjligheterna att förstå och avläsa den historiska utvecklingen vilket hänger samman med vilka kunskapsvärden eller vetenskapliga värden som finns. Värderingen kan också baseras på de möjligheter till upplevelser som miljön erbjuder. Bebyggelsemiljön har också stor betydelse för dem som använder eller brukar den som boende eller näringsidkare.

Vetenskapliga eller kunskapsvärden

Kunskapsvärdena handlar om möjligheten att avläsa historien med hjälp av tydliga spår från tiden före 1870, 1870-1914, 1914-1945, 1945-1980.

Värdefulla för bebyggelsemiljön i samhället är:

- De kvarvarande gårdslägena och öppna markerna vid Kroken och Björneröd.
- De kvarvarande hamnanläggningarna och Hamnplanen vid Idefjorden invid Kroksäckens mynning.
- Olika stenbrott och skrotstenslämningar.
- De många vägarna och stigarna mellan stenbrotten och hamnen samt AK-vägarna med olika stendetaljer.
- Folkets hus, skolbyggnader, missionshus med flera före detta servicebyggnader från åren kring sekelskiftet 1900, Kapellet, kyrkogården, Konsumbyggnaden och Idevallen från 1930-talet.
- Tidstypiska bolagsbyggda arbetarbaracker samt enkel- och dubbelhus byggda av stenhuggarfamiljer med omgivande stendetaljer i trädgårdarna från decennierna kring sekelskiftet 1900.
- Odlings- och betesmarker invid småjordbruket.

Museibrottet och Folkets hus 2010.

Upplevelsevärden

Upplevelsevärdena är de komponenter i miljön som uppskattas av heltids- och deltidsboende, näringsidkare och besökare.

För allas upplevelse av landskapet och bebyggelsemiljön i Krokstrand som helhet är det värdefullt att:

- Sambanden i landskapet mellan bergen med stenbrotten, hamnen och hamnplanen, samhällsbyggnader och bostäder samt odlade marker är tydliga och lätt avläsbara.
- De stora stenbrotten är tillgängliga och säkra att besöka.
- Hamnen är möjlig att angöra med båt och att hamnplanen hålls öppen.
- Vägar och stigar underhålls och används.
- Byggnader som haft viktiga funktioner i stenhuggarsamhället bevaras och "förtydligas" genom skyltning.
- Byggnader med typiska "Krokstrandsdrag" underhålls och brukas så att särpräglens bevaras.
- Att stendetaljer som till exempel murar, trappor, grindstolpar, vägbeläggning, stenpollare och kajer underhålls och bevaras.

Bruksvärden

För att samhället ska kunna leva vidare är det viktigt att praktiskt, ekonomiskt och socialt kunna bruka eller använda miljön.

För boende är det värdefullt att:

- Känna trygghet och kontinuitet i sin hemmiljö.
- Kunna använda bostadshus och uthus på ett rationellt sätt.
- Tillgången på service förbättras.

För näringsidkare i samhällena är det värdefullt att:

- Förutsättningarna för olika verksamheter inte försämrats.
- Förutsättningarna för turism och friluftsliv förstärks.

Sårbarhet

De uppräknade värdena är känsliga eller sårbara för olika typer av förändringar. Det kan handla om nyexploatering, utplåning eller omvandling och ändring av användning eller ägoförhållanden.

Nyexploatering av tidigare obebyggda områden på bergen eller utmed stränderna invid de gamla samhällena medför att den för kusten tydliga kontrasten mellan karga och vindpinade bergsområden och tät bebyggelse i skyddade dalgångar försvinner eller att avgränsade traditionella hamnområden i skyddade vikar breder ut så att gränserna suddas ut.

Utplåning som orsakas av förfall eller rivning av byggnader eller anläggningar medför att värdena försvinner helt. Detta kan förhindras med hjälp av regler och bestämmelser i plan- och bygglagen eller lagen om kulturminnen samt olika former av bidrag.

Omvandling som kan ske långsamt genom att flera små ändringar görs successivt under en lång tid eller plötslig genom att en genomgripande ombyggnad kommer till stånd. Omvandlingar som har stor påverkan på samhällets karaktär kan regleras av bestämmelser eller rekommendationer enligt plan- och bygglagen.

Ändrad användning som sker till exempel genom att en verksamhet läggs ner och ersätts av boende eller annan verksamhet. Detta påverkar trafiken och livet i samhället både på land och till sjöss. Fiskebåtar och redskap har i allt större utsträckning ersatts av fritidsbåtar och fritidsutrustning. Ändrad användning av byggnader kräver olika former av tillstånd liksom utnyttjande av stränder och vatten för bryggor och tilläggsplatser för andra båtar.

Ändrade ägoförhållanden som oftast medför att bostadshus och tomtmark, sjöbodar och bryggor successivt eller snabbt genomgår en "standardhöjning". Försök att undvika försäljning av bostadshus till personer bosatta på annan ort har pågått under lång tid men misslyckats. Försäljning

av sjöbodar har reglerats kommunernas sjöbodpolicies. För att styra alltför genomgripande omvandlingar krävs därför information om ortens bebyggelsekaraktär och regler enligt plan- och bygglagen.

Vad ska värnas?

Alla epoker? Vissa epoker? Spåren från stenindustrin? Vissa karaktärsdrag? Unika förhållanden?

I Krokstrand är spåren från stenhuggeriepoken unika. Viktiga för historisk förståelse och upplevelser är att:

- Sambanden i landskapet mellan bergen med stenbrotten, hamnen och hamnplanen, samhällsbyggnader och bostäder samt odlade marker.
- De stora stenbrotten och skrotstenslämningarna. De kvarvarande hamnanläggningarna och den öppna hamnplanen vid Idefjorden. De kvarvarande öppna markerna i dalgången utmed Kroksbäcken.
- Byggnader som t ex Folkets hus, skolbyggnader, missionshus, kapellet, kyrkogården, konsumbyggnaden och Idevallen som haft viktiga funktioner i stenhuggarsamhället. Tidstypiska bolagsbyggda arbetarbaracker samt enkel- och dubbelhus med typiska "Krokstrandsdrag" byggda av stenhuggarfamiljer. Stendetaljer som t ex murar, trappor, grindstolpar, vägbeläggning, stenpollare och kajer.
- De kvarvarande gårdslägena och de öppna markerna vid Kroken och Björneröd.

De bruksmässiga värdena är viktiga för att Krokstrand ska förbli levande. Det är viktigt att:

- Känna trygghet och kontinuitet i miljön.
- Kunna använda byggnaderna rationellt.
- Tillgången till service förbättras.
- Förutsättningar för nya näringar anpassas till platsens förutsättningar.
- Förutsättningar för turism och friluftsliv förstärks.

Hur kan det ske?

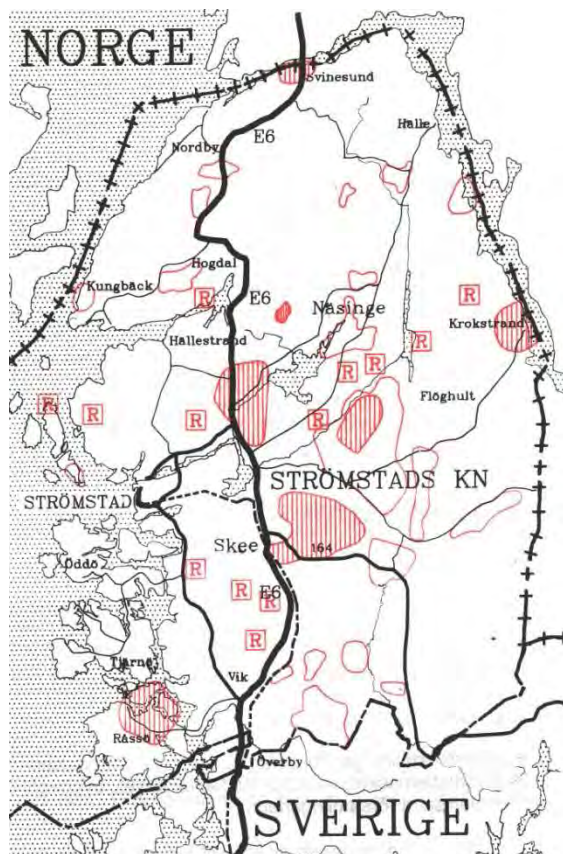
Olika möjligheter diskuteras i följande avsnitt.

Slutsatser och rekommendationer för framtiden - steg 4

Översiktsplanering

Översiktsplanen 1990

För kulturmiljövården gäller bland annat att det av människan påverkade landskapet ska brukas med varsamhet utnyttjas med hänsyn till värdefulla bebyggelse - och naturmiljöer. Vården av kulturmiljön bör främst granteras genom vardaglig användning av t ex byggnader och fortsatt brukande. Gångna tiders bebyggelse som är väl anpassas till landskapet och avstår från grova ingrepp i terrängen bör vara riktmärke även för framtiden. Vid utformningen av ny bebyggelse bör den lokala byggnadstraditionen vara utgångspunkt.

Riksintressen i Öp 1990

Områdesbestämmelser bör upprättas för de kulturhistoriskt riksintressanta bebyggelseområdena och förhöjd lovplikt bör övervägas för åtgärder som kan påverka de kulturhistoriska intressena negativt. Ny bebyggelse bör prövas restriktivt och de kulturhistoriska värdena.

Under generella regler och rekommendationer anges åtgärder som inte kräver bygglov. Det gäller att man kan byta kulör om byggnadens karaktär inte ändras väsentligt, hur man kan ordna en skyddad uteplats med mur och plank, bygga skärmtak och uppföra komplementbyggnader. Utanför samlad bebyggelse får man dessutom göra mindre tillbyggnader eller fristående komplementbyggnader samt murar och plank eller ombyggnader utan lov.

I planen anges också att alla byggnader ska underhållas och vårdas, att underhållet ska anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär och att kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader inte får förvanskas.

På landsbygden bör ny bebyggelse förläggas intill befintlig bebyggelse. Placering och utformning ska ske med hänsyn till förutsättningarna på platsen som landskapsbild och byggnadstradition.

Som mål anges att kommunen avser att påbörja arbetet med ett heltäckande kulturminnesvårdsprogram i samarbete med Bohusläns museum. Programmet ska innehålla en beskrivning av den fysiska kulturmiljön och formulering av målsättning för bevarande.

För sten- och grustäktsverksamhet anges att denna verksamhet förr bedrevs i kommunen vid en mängd olika täkter. Stenen transporterades via båt från Krokstrand. Både täktverksamhet och utskräppning orsakade tidvis miljöstörningar. Endast ett fåtal täkter användes aktivt vid slutet av 1980-talet. Många gamla täkter hade inte iordningsställts och betydande mängder skrotsten fanns kvar.

Som kommunens mål anges att antalet täkter i bruk ska begränsas, skrotsten vid gamla täkter bör tillvaratas så långt möjligt och täkter, som ej används bör återställas. Tillstånd för verksamhet bör innehålla villkor om hur täkten skall iordningsställas om täkten upp. Kommersiell täkt av sten kräver länsstyrelsens tillstånd.

Krokstrand utpekas som område av riksintresse för kulturvården med motivet: Väl bevarat stenhug-

garsamhälle med anläggningar, bebyggelse och spår av verksamheter.

För området Krokstrand - Flåghult anges en ökande befolkning på 410 år 1990. I området finns kyrka, Folkets Hus, dagligvarubutik, badstuga, idrottsplats, fritidsgård och kollektivtrafik samt enskilda VA-anläggningar.

Som kommunala mål angavs att redovisa former utveckling av helårsboende bland annat äldreboende i befintliga miljöer och nya så kallade Ekobyar och samtidigt föreslå bevarande av kulturmiljöer och öppna marker. Förbättrad service, utbildning och kommunikation, utvecklingsområden för verksamheter och hamnresurser samt förbättrade VA-system skulle utredas.

Förutsättningar för Krokstrand i Öp 1990

Som förutsättningar för utvecklingen nämns omsorg om bygdens identitet, hänsyn till ekologi och befintlig kulturmiljö. Till rekommendationerna hör att stödja utvecklingen av turismen, turistanläggningar, camping, gästhamn, fritidsboende för "vanligt folk", att hyreslägenheter bör byggas i första hand för helårsboende samt att nya områden ska regleras med detaljplan.

Översiktsplanen 1998

Bland strategierna anges att det sociala livet och det historiska arvet ska levandegöras av ett aktivt föreningsliv. En av principerna är att natur- och kulturlandskapet ska skyddas och bevaras.

För bebyggelsens färg- och formspråk gäller att den enskilde fastighetsägaren genom respekt för miljöns ursprunglighet vårdar sin miljö har ett ansvar

för att historiskt värdefulla miljöer bevaras. Det personliga engagemanget anses helt avgörande för bevarandet av det gemensamma kulturarvet.

Glest lokaliserad bebyggelse ska anpassas sig till landskapets topografi och växtlighet samt enskilda karaktärsbyggnader.

För sten- och grustäcksverksamhet anges samma restriktioner som i Öp 1990.

För kulturmiljövården upprepas att områdesbestämmelser ska upprättas för de kulturhistoriskt intressanta bebyggelseområdena, att förhöjd lovplikt kan övervägas för åtgärder som skadar kulturmiljön, att ny bebyggelse bör provas restriktivt och anpassas till befintlig bebyggelse och omgivande landskap och att traditionella byggnadsmaterial och färger ska användas.

Det framgår att kommunen tillsammans med Bohusläns Museum arbetar för att sammanställa ett kulturmiljövårdsprogram i samverkan med kommunens hembygdsföreningar.

Krokstrand i Öp 1998

För Krokstrand anges som ett kommunalt mål att i en fördjupad översiktsplan:

- Redovisa lägen för och omfattning av nya bostadstomter.
- Öka skyddet av kulturmiljöer.
- Utredda den kommunala och enskilda servicen.
- Utveckla hamnområdet för verksamheter.
- Utredda VA-systemen och förbättra reningen av avlopp.
- Stödja projekt inom turism.

Vid planläggningen ska Krokstrands och Flåghults kulturmiljöer beaktas, ett långsiktigt uthålligt samhälle skapas, lämpligt äldreboende ordnas, förädling av lokala produkter stödjas och arbetspendlingen begränsas.

Befintliga kulturmiljöer ska skyddas med områdesbestämmelser och tillkommande bebyggelse regleras med detaljplan.

Översiktsplanen 2002

Översiktsplanen inleds med visioner om kulturbyggen, kretsloppssamhället, kultursamhället, omsorgen, boendet (där Krokstrand nämns), kommunikationerna, företagsamheten, handels-, hotell-, konferens- och turiststaden Strömstad, kultur- och turistkommunen Strömstad samt Strömstad in regionen där närheten till Norge behandlas.

Ett avsnitt behandlar bebyggelsens färg- och formspråk. För landskapets bebyggelse anges att bostadsbebyggelsen ska respekteras som arkitektur med egen identitet.

Krokstrand i Öp 2002

För områden av kulturhistoriskt intresse gäller samma riktlinjer som i tidigare översiktsplaner. Det framgår att Bohusläns Museum ska sammanställa sitt inventeringsmaterial över kulturmiljöer i Strömstads kommun och att inventeringsmaterialet kan utgöra underlag till ett kulturmiljöprogram.

För Krokstrand anges utökad service med restaurang "Stenhuggar'n", hamnen, Bohusleden och Ekomuseum Gränsland. Som verksamheter uppräknas: stenhuggeri, cementfabrik, grovsmide, konstsmide, vinodling, segelmakeri, snickeri, åkeri, bokföringsbyrå, sol- och vindteknik, catering, ridläger, murare, Reha inköpsförening, Idefjordens Hus,

Karl XII-museum, såg, vindkraftanläggning, KRAV-odling, fiske mm. Föreningslivet innefattar: Kulturföreningen Hinden, Fritidsförening, Båtklubb, Idrottsförening, Samhällsförening, Mansfrämjandet, och Filmklubb.

De kommunala målen för området har utökats med att Krokstrand ska utvecklas till ett kommunalsentrum, projekt inom turism och kultur ska stödjas och att vindkraftsparken på Löveråsfjället ska prövas för ytterligare verk med hänsyn till inflygningshöjderna för Näsinge flygplats.

En fördjupad översiktsplan ska upprättas för området men tillkommande en till två bostadsenheter kan prövas med stöd av översiktsplanen.

Utgångspunkter för kulturmiljövårdsarbetet är oförändrade från tidigare översiktsplaner. I denna plan anges dock Riksantikvarieämbetets motiv och uttryck för riksintresseområdet Krokstrand.

Motiv: Stenhuggarsamhälle från 1800-talets slut där flera anläggningar och byggnader speglar den halvsekelånga stenhuggarepoken; en viktig del av den västsvenska industrihistorien.

Uttryck för riksintresset: Koncentration av stenhuggeri, skrotstensupplag, utskeppningshamn med kajer och upplag, arbetarbaracker – s.k. bolagshus från 1800-talet, idrottsplats med publikläktare i tuktad krokstrandsgranit (AK-arbete 1932 – 1938), Folkets hus (1902), egnahemsbebyggelse och kooperativ butik. Hela området präglas av många granitdetaljer.

För kust och skärgårdsområdet som är riksintresse enligt 4 kap miljöbalken anges:

Ett av den bohuslänska bebyggelsens särdrag är de tätbebyggda kustsamhällena. Ett annat särdrag är gårdarna i övergången mellan berg och öppen mark. Landskap och bebyggelse hör ihop.

Strandskydd råder med 300 m.

Översiktsplanen 2010 Samrådshandling

För kulturmiljövård gäller förutom tidigare riktlinjer att bevarandevärda miljöer i Strömstads kommun finns redovisade och beskrivna i Kulturmiljöprogram. Det anses viktigt att fortsätta arbeta med kulturmiljöer. Det framhålls att kulturmiljöinven-

teringen innebär ett strategiskt underlag men att den behöver kompletteras med hur kommunen rent konkret ska arbeta med skydd för miljöerna. Vid byggande i områden som redovisas i kommunens kulturmiljöinventering ska särskild hänsyn tas till de kulturvärden som finns i området.

**Fördjupad översiktsplan för Krokstrand-Flåghult
2006**

Syftet med planen är att fungera som utgångspunkt vid prövning av bygglov och för detaljplaner eller områdesbestämmelser. Den baseras på rekommendationerna i Öp 2002.

Efter en kort historik och naturbeskrivning nämns att bebyggelsen i Krokstrand ligger spridd utmed dalsidorna gömd av hög vegetation och att en liten förtätad bebyggelsegrupp ligger invid Folkets hus och hamnen vid Idé fjorden.

”Kring Krokstrand är landskapsbilden starkt präglad av de topografiska förhållandena med de mäktiga bergshöjderna klädda med tät skog som omger Idéffjorden. Kustområdet kan som helhet betecknas som vilt och orört även om brytningen av sten gjort mycket stora ingrepp i landskapet. Bebyggelse finns endast på ett fåtal ställen på den svenska sidan. I Krokstrand i den smala dalgångens mynning i fjorden. Enstaka högre belägna hus är diskret inplacerade i terrängen. På distans döljs även stenbrotten av vegetation, men på nära håll är de mycket markanta och iögonenfallande. Spåren i de kringliggande bergen, anläggningar och bebyggelse speglar den förhållandevis korta stenhuggeriepoken som är en viktig del av den svenska industrihistorien. Krokstrandsområdets samlade natur- och kulturvärden ligger i detta särpräglade naturlandskap i gränsbygden med sin speciella historia knuten till stenhuggerinäringen och den omgivande kulturbvaden med jordbruk.”

Ett antal små näringsidkare finns på platsen, men många pendlar till Skee, Strömstad och Norge. Sommartid är en restaurang med café öppen vid hamnen och musikfestivaler anordnas årligen på den före detta hamnplanen.

Området bedöms på sikt ha en stor utvecklingspotential för turism, nya bostäder och verksamheter, men exploateringsintressena måste styras genom god planering så att en god livsmiljö skapas. Enstaka hus och centralt belägna lägenheter behövs i Krokstrand liksom områden för utveckling av nya verksamheter i närheten av hamnen och fler båtplatser för fritidsbåtar. Önskemål finns om att

utveckla Folkets hus till ett kulturcentrum. Den tilltagande igenväxningen av naturmarken försvårar möjligheterna att uppleva områdets natur-, kulturmiljö- och friluftsvärden.

"Krokstrand är lite unik genom att de som bott här sedan slutet av 1980-talet då en ganska stor inflyttning skedde har fått en ny livslåga att glöda här vilket till stor del bygger på det kulturarv som finns i området. I området finns en i allra högsta grad levande befolkning – en blandning av bofasta som är uppvuxna här, har sina rötter här sedan långt tillbaka eller är inflyttade och de som är säsongsboende. Människor som ser och dagligen upplever de kvaliteter som finns här och har tagit upp diskussioner med kommunen om hur Krokstrands framtida ska se ut. En aktiv samhällsförening har under ett par decennier arbetat med allt från visioner till konkreta praktiska problem. För många, för att inte säga de flesta är det nödvändigt att utvecklingsfrågor även är kopplade till bevarandefrågor. Man vill verkligen bo just här. Många inflyttade har satsat på att ta hand om tidigare förfallna hus. Den karaktär området har skulle kunna förstöras om inte stor hänsyn tas även till kultur- och naturmiljöfrågor."

Planförslag innefattar:

Bostäder: centralt i området nära Konsum, mindre grupper och förtätningar invid befintlig bebyggelse samt en eventuell kombination av lägenheter i vandrarhem och uthyrningsrum.

Verksamheter: öppna ytor och eventuella byggnader i kanten av kommunens område invid hamnplan samt eventuell utveckling av småbåtsvarv och småbåtshamn.

Förslag enligt föp 2006

Kulturcentrum: utveckling av området från hamnplan till Folkets hus.

Kulturmiljöer att särskilt slå vakt om:

- Idefjordsvallen och "Brackorna"
- Krokens gård och Björneröd
- Krokstrands kapell
- Folkets hus, fd skolbyggnader, fd missionshus
- Öppna betesmarker och mäktiga stenbrott

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse: hanteras varsamt enligt följande riktlinjer för om och tillbyggnad:

Fasadklädsel:	Träpanel – lik den ursprungliga
Detaljer:	Anpassade till byggnadens tidstypiska utformning och fönstersättning
Grunden:	Den ursprungliga huggna stensockeln behålls
Färgsättning:	Ljus eller ockra linoljefärg alternativt ursprunglig kulör – falurött för uthus
Tak:	En- och tvåkupigt lertegel, annat material på ekonomibyggnader
Frontespiser:	Anpassade till huvudbyggnadens ursprungliga karaktär.
Förstukvistar:	Lövsågerierna behålls och underhålls
Skorstenar:	Särdragen behålls

En utmaning är att utveckla hamnområdet

Bohusläns museums inventering ska vara till vägledning vid bygglovhantering.

Stenbrotten bör inventeras och ett stenbrottsmuseum ordnas nära hamnen. Utnyttjande som scen diskuteras liksom anordnande av gångsystem och säkerhetsanordningar.

Röjning föreslås bland annat av bäckravinen i Krokstrand, vissa stenbrott, utmed vägarna längs fjorden.

De juridiska rekommendationerna är desamma som i tidigare översiktlig planering:

Områdesbestämmelser ska upprättas i syfte att bevara de kulturhistoriska värdena. Till dess att sådana upprättats får inga åtgärder vidtas som kan skada kulturmiljön.

Bebyggelsen och landskapets karaktär ska bevaras, Komplettering av befintlig bebyggelse kan ske med enstaka bostadshus med utgångspunkt från samhällets historiska bebyggelsemönster och befintliga vägar. En god terränganpassning ska eftersträvas. En planutredning ska krävas vid prövningar av förhandsbesked och bygglov. Byggnadsutformning vid både ny och ombyggnad ska anpassas till kulturmiljön beträffande skala, material och färg. Vid prövning av förhandsbesked och bygglov ska samråd ske med Bohusläns museum.

Förändringar inom delområden som Hamnplan, Kulturcentrum, Småbåtshamn, Liden samt Kroken ska föregås av detaljplanläggning.

Kulturmiljöprogram

Kulturmiljöer & kulturmiljöarbete i Strömstad, 2003 Bohusläns Museum

Krokstrand

"Motiv: I Krokstrand speglar anläggningar och bebyggelse den drygt halvsekelånga stenhuggeri-epoken; en viktig del av den västsvenska industrihistorien. Krokstrand är idag dessutom ett levande samhälle.

Beskrivning: Stenhuggarsamhälle på Krokens och Björneröds mark. Inga större arbetsplatser finns kvar, men samhället är fortfarande till stora delar bebott året runt.

Lastplatsen "Björnestrand" finns på 1600-talskartor. Senare namn är Krokstrand. Björneröd

och Kroken är två hemman på bågiga sidor om bäcken i dalgången. Bra berg och lastplats var gynnsamt för en större stenindustri som tog fart på 1870-talet och på några decennier hade hela samhället vuxit upp. Merparten av bebyggelsen är från 1880-1930-talen, med tyngdpunkten kring sekelskiftet 1900. Inflyttningen skapade ett stabilt befolkningsunderlag och under 1890-talet började affärer dyka upp. 1902 invigdes Folkets Hus, det första i Bohuslän.

1914 bröt första världskriget ut och stenexporten lamslogs med hög arbetslöshet i hela bohuslänska stenhuggarverksamheten. Stenindustrin kom sakta i gång under 1920-talet, men 1930-talets depression innebar början till slutet för stenindustrin. 1977 lades Krokstrands sista stenbrott ned.

De stora stenbrotten i bergsbranterna, Krokstrands ekonomiska bas, ligger mitt inne i bebyggelsen. I dag är siktlinjerna igenväxta och kommer man upp på en höjd ser man bara hustak och skog. Men stenbrotten finns där, och genom dem också de stenkantade vägsystem som löper kors och tvärs genom brotten. Vägarna är branta och ibland knaggliga, men de som finns kvar är ännu i förhållandevis gott skick. Detta vägsystem länkar samman samhället på ett helt annat sätt än de nu körbara vägarna.

Särskilda byggnader från stenhuggeriverksamheten fanns inte så många. Stenhuggeriet bedrevs i det fria. Fotografier visar att enkla väderskydd sattes upp för att kunna stå och arbeta även i det kraftigaste regnväder. Förråd för verktyg och senare maskiner fanns, ofta av enklare konstruktion, liksom verktygssmedjor. Få av dessa finns kvar.

Det är därför som stenhuggarnas bostadshus, deras Folkets Hus, deras idrottsplan och deras Konsum berättar om Krokstrands historia.

Många bostadshus ägdes av stenhuggarna själva, men stenbolagen ägde också en del som hyrdes ut. Dessutom byggdes kring sekelskiftet 5 flerfamiljshus, de så kallade "brackorna", på Krokensidan. En 6:e låg vid stenbrottet vid Giltunga, söder om Krokstrand.

Samhällsfunktioner som post mm liksom en del affärer och hantverkare som skomakare, frisörer, bagare mm, fanns ofta i de vanliga husen.

I jämförelse med Bohuskustens övriga kustsamhällen äger bebyggelsen i Krokstrand en hög grad av ursprunglighet, och kan (kunde) mer än väl mäta sig med platser som mer låter tala om sig.

Det finns lokala drag i bebyggelsen (inte minst i snickerier etc), som Krokstrand till en del delar med trakterna runt omkring i Strömstad och till en del förmodligen är mer lokala. Säkerligen finns också likheter med bebyggelsen på norska sidan av Idefjorden.

Det är förhållandevis få hus i Krokstrand som har blivit så moderniserade att de förlorat dessa drag. De ombyggnader som gjorts, är ofta gjorda som tillägg och inte som totala omgestaltningar.

Väsentliga punkter och utblickar i samhället är idag skogbevuxna. Det gäller såväl strategiska utblickar över vissa stenbrott, som trädridån i bäckravinen, hamnplan och kring Telegrafan, samt där bilvägen i både norr och söder slingrar sig upp från hamnplan och där det tidigare varit utsikt över Idefjorden."

Husen i Krokstrand, Rapport från byggnadsinventering i Krokstrand, Bohusläns museum 1999

"Allteftersom stenbrotten tystnade, och inga ersättningsindustrier dök upp flyttade stenhuggarnas barn därifrån och tog arbete i Strömstad, Uddevalla, Kungälv och Göteborg. De äldre bodde kvar som pensionärer, och när deras barn tog över husen var det som sommarhus. Det fanns människor i husen, men några nya verksamheter kom inte dit. Stenbrotten började slyta igen och affärer och skolor lades ner.

Men nedgången vände någon gång på 1980-talet. Nya människor började sakta men säkert flytta in i samhället inte enbart som sommargäster utan för att bo där året om. Några har rötter i Krokstrand andra kommer från andra delar av Sverige. Någon större arbetsgivare finns inte i samhället. Idag pendlar man iväg till arbeten på andra håll i Strömstad."

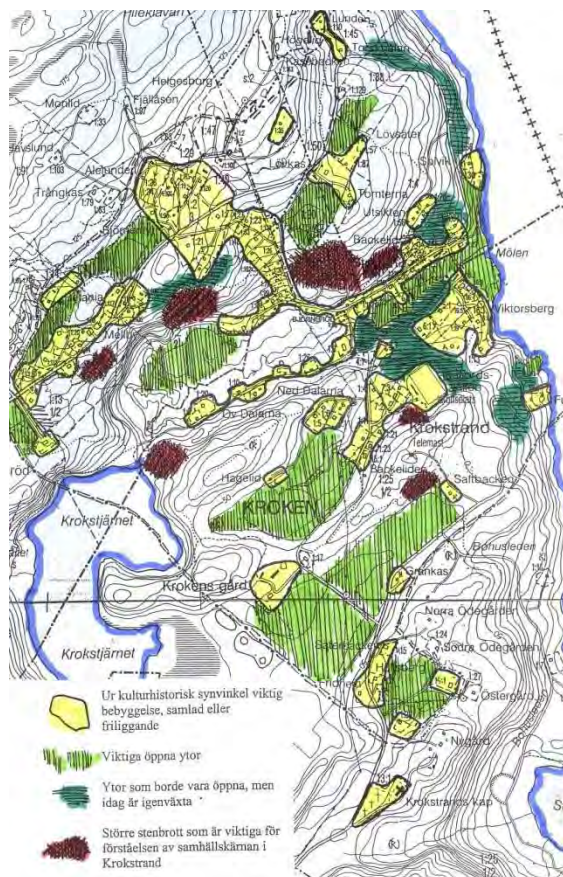
Något om bebyggelsehistorien: Den absoluta merparten av bebyggelsen är tillkommen inom perioden 1880-tal till 1930-tal. Flera mindre jordbruk som t ex Björnemyr, Kangerödskas och Enerhogen styckades från Björneröds gård omkring sekelskiftet 1900. Övriga tomter arrenderades till en början, men genom tillkomsten av ensittarlagen på 1920-talet kunde även dessa friköpas.

Bostadsbristen var svår till en början. Bolaget lät bygga arbetarbaracker och många stenhuggare hyrde ut rum för att dryga ut inkomsterna. Särskilda verksamhetslokaler byggdes inte. Arbetet skede utomhus eller under enkla väderskydd. Butiker och annan service inrymdes i bostadshusen.

I Krokstrand fanns in huvudsak två hustyper. Enkelhusen hade ett rum och kök i bottenvåningen och en kammare på vinden. Dubbelhusen hade tre rum och kök på bottenvåningen och flera rum på vinden. Karaktäristiskt för husen i Krokstrand är bland annat profilhyvlad panel, dekorativa fönsteromfattningar och förstukvistar med vackra lövsågerier, profilerade takstolstassar och vindskivor samt socklar av huggen granit.

Kulturmiljömål

- Behåll husens äldre detaljer, karaktär, utformning mm.
- Behåll gångsystemen genom stenbrotten
- Rensa bäckravinen och stenbrotten från sly samt öppna utblickarna mot Idefjorden,
- Bevara nyckelbyggnader som Folkets hus, skolor, missionshus, telegrafan och konsum mm.

Slutsatser i inventeringen

Byggnadsinventeringen innehåller beskrivningar av de flesta husen i Krokstrand med kommentarer om den kulturhistoriska betydelsen. Fotografierna finns som bilaga. Slutsatserna är dokumenterade i en översiktskarta där kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, viktiga öppna ytor, igenväxta ytor, större viktiga stenbrott är markerade.

Rekommendationer för Krokstrand

Krokstrand "övergavs" av stenindustrin 1977. Därefter tömdes husen och vissa förföll. Mot slutet av 1980-talet skedde en viss inflyttning av "gröna vågare" utan stora ekonomiska resurser. De tog successivt hand om en del förfallna hus. En samhällsförening bildades och arbetade aktivt för en måttlig utveckling av området med stor hänsyn till kulturmiljön. Folkets hus rustades upp och blev tillsammans med den uppröjda hamnplanen centrum för en rad kulturevenemang. En del hus har senare köpts upp av norrmän och rustats upp som fritidshus. Andra har förfallit på grund av ointresserade markägare. Stora delar av området är sedan 1970-talet övervuxet med tät skog. De viktiga historiska sambanden i landskapet är därför mycket svåra att uppleva.

Krokstrand är ett relativt glest samhälle. Delar är av riksintresse för kulturmiljön. För kustzonen gäller skydd för landskapsbilden enligt naturvårdslagen §19 enligt lydelsen före 1975. Strandskydd gäller utmed Idé fjorden, Krokstjärnet, Kroksbäcken mm. För övrigt gäller de generella reglerna och undantagen enligt plan- och bygglagen för områden utanför detaljplan, vilket medför att miljön successivt kan utsättas för relativt stora förändringar. Sedan 1990 har kommunen rekommenderat att områdesbestämmelser och eventuellt förhöjd lovplikt bör införas för att säkerställa kulturvärdena men det har inte genomförts.

I den fördjupade översiktsplanen från 2006 föreslås små områden med tillkommande bostadsbebyggelse, utveckling av verksamheter, småbåtshamn och kulturcentrum invid hamnområdet, evenemangs- och museiverksamhet i stenbrott samt om möjligt uppröjning av igenvuxna marker.

Om Krokstrand ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

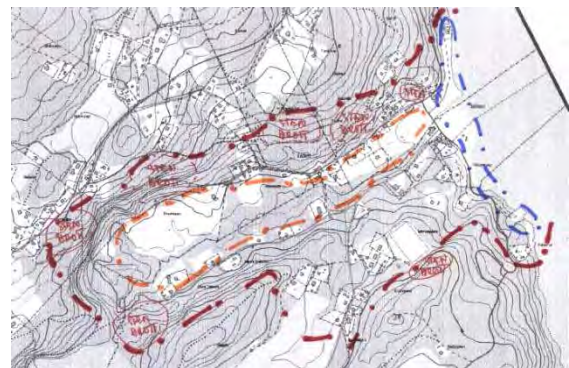
En rejäl satsning på att "öppna landskapet" i kärnområdet i Krokstrand skulle göra det möjligt att uppleva den unika historiska miljön och sambanden mellan de många stenbrotten, vägarna, byggnaderna och den odlade marken.

För att få fram ekonomiska resurser för en sådan kulturmiljösatsning bör flera vägar prövas. Miljöstöd, EU-medel, kulturmiljövårdsbidrag eller exploatering av mark utanför kärnområdet för att öka antalet invånare och eventuell få in nya verksamheter i Krokstrand.

Förbättrade tilläggsmöjligheter och ökad service i hamnen kan ge underlag för ett bättre utnyttjande av strandområdet och de verksamheter som finns i Folkets hus.

För att de unika särdrag som karaktäriserar bebyggelsen och vägarna inte ska försvinna bör byggnader och miljöer som enligt 3 kap 12§ PBL inte får förvanskas markeras vid en kommande uppdatering av fördjupningen av översiktsplanen.

Ett miljöprogram knuten till fördjupningen av översiktsplanen bör innehålla rekommendationer för om- och tillbyggnader av befintlig bebyggelse.

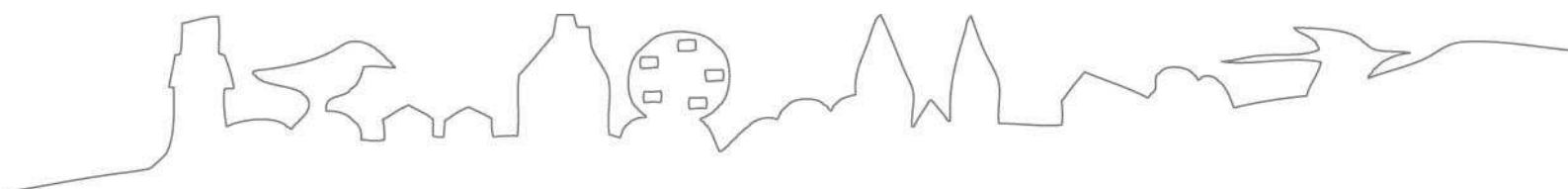

Förslag till landskaps- och bebyggelseåtgärder inom "kärnområdet" i Krokstrand.

Område inom den röda markeringen bör betes- eller odlingsmarkerna enligt flygfoton återställas.

Inom området med den svarta markeringen bör markerna röjas så att stenbrotten blir synliga och områdesbestämmelser eller tydliga riktlinjer utfärdas så att byggnadernas särdrag kan bevaras.

Inom området med blå markering bör en samlande utvecklingsskiss genomföras.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN